

TÜRK KÜLTÜRÜ İÇİNDE GELENEKSEL BOLU EVLENME ÂDETLERİNİN YERİ *

Dr. Gülin ÖGÜT EKER **

İnsanları bir araya getiren, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, ortaklığı pekiştiren; kişilerin birbirlerine ve topluma karşı nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren; insanları sâhip oldukları mirâsın bilincine vardırarak, gelenek göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını, törelerini canlandıran; eğlendiren; mutluluk veren fonksiyonları ile 'düğün', Türk kültürünün en önemli ve temel unsurlarından biridir.

Toplumun ortak değer yargılarına, bilinçaltına, hayat tarzına sıkı sıkıya bağlı ve bir noktada bu niteliklerin bir yansıması olan düğünle ilgili her türlü kavram ve uygulamaya, bize, çok geniş anlamıyla Türk kültürünü, târihi ve kültürel açılarından değerlendirmede önemli bir anahtardır.

Düğün târih boyunca, Türk insanının birbiriyle buluştuğu, kaynaştığı ve âdetâ mezc olduğu bir ortam olma vasfını korumuştur. Hemen hemen bütün Türk şivelerinde mevcut olan "*Toyğa barsaň borın bar; borın barsaň orın bar. = Düğüne / ziyafete gidersen erken git, erken gidersen yer bulursun ; Yamanga bir işiň bulmasın; ya toyda surar ya cıyında = Dilenciye borçlu olma, ya düğünde ister ya bayramda* " (Tatarsko-Russkiy Slovar' 1966: 553) vb. ata sözleri, geniş kitleleri bir araya toplayan düğünlerin, millî benliğin ve kültürel şuurun tesisine zemin hazırladığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu ve buna benzer örnekler, Türk insanının millet hâline gelme safhasında

yaşadığı binlerce yıllık tecrübeyi 'düğün' hâdisesiyle ortaya çıkarıp millîlik vasfını koruduğunu göstermektedir. Kız ile oğlanın evlenme isteğini göstermesinden gerdek sonrasına kadar devam eden Bolu evlenme âdet ve ritüelleri, 'Türk düğün geleneği' içinde değerlendirildiğinde, Anadolu, Rumeli ve Türk Cumhuriyetleri düğünleriyle bâzı farklılıkların yanında, temelde, benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler, düğün olgusunun, insanları bir araya getirerek eğlendirme, gelenekleri canlandırma, eğitime gibi nihâî amacı ile kültürel ve sosyolojik anlamdaki önemini ortaya koymaktadır.

Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, Bolu ve ilçelerinde de hâkim olan "küçük yaşta baş bağlama"nın fiziksel, ruhsal, toplumsal ve cinsel açılarından daha yararlı olduğu düşüncesi, evlenmenin, erken yaşlarda gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu sebeple, Karakeçili aşiretinde evlenme yaşı, kızlar için 15-18, erkekler için 17 - 20'dir. Yaş sınırı çok kesin çizgilerle belirtilmese de, kızlar için, yaş ilerledikçe fiziki güzelliğin ve doğurganlığın azalacağı düşüncesiyle bu sınırı aşanlara 'Evde kaldı' yakıştırmaları yapılması; erkekler için, 'askerliğini yaparak kişiliğini ispat etme, meslek sâhibi olarak âile sorumluluğunu yüklenbilme gibi' sosyal baskıların uygulanması, yaş sınırına riâyeti kuvvetlendirmektedir.

Delikanlıları yukarıda belirtilen yaş sınırına ulaşan anneler, bayram ziyaretleri, hudrellez, nişan, düğün; çeşme başı, tarla, bağ, bahçe gibi ortamları iyi değer-

lendirerek âilelerine uygun gelin adayını ararlar.

Geleneklerine her zaman sâhip çıkmayı bilen Türk insanı, bu niteliğini, târihin bilinen en eski dönemlerinde de yaşatmaktaydı. Eski Türklerde, atlı göçebe kültürünün gerektirdiği yaşama biçimi ve o kültürdeki insanların sâhip olmaları gereken özellikler, hayâtın her safhasında olduğu gibi, evlenmede de kendini gösterir.

Eski Türk dinlerinden olan Şamanizm'de, kötülükleri ve pislikleri temizleyen, aynı zamanda koruyucu ve kutsal kabul edilen **ateş** ile neslin devâmını sembolize eden **ocak** ile **ocak kurma** deyimiyle ifâde edilen evlenmede amaç, sönmeyen bir ateş yakarak nesli devam ettirmektir (Inan 1986: 68). Âilenin temel taşlarından biri olan kadın, Eski Türkçedeki kullanımıyla '**uragut**' (Atalay 1985: 138) ise, evi aydınlatan bir ateştir. Savaşçılık ve fizikî gücü kanıtlamayla ifâde edilen 'kahramanlık', bu kültürün en önemli ögesidir. Erkek kahramanların, "*Ben yerimden kalkmadan o kalkmı, olmalı; ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı; ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış, bana baş getirmiş olmalı*" (Gökyay 1939: 36,76) sözleri üzerine, atalarının, "*Oğul sen kız dilemezsin, kendine bir yoldaş istersin... bir culasın bahadır istemişsin.*" (Gökyay 1939: 36,76) şeklindeki açıklamaları, o dönemdeki gelin adaylarında aranılan vasıfları veciz bir ifâdeyle dile getirmektedir.

Bütün bu özelliklere hâiz, âile içinde çok büyük yere ve değere sâhip olan kadın:

*"Beri gel başım bahtı, evim tahtı,
Han babamın güveyisi,*

*Kadın anamın sevgisi,
Atam anam verdiği,
Göz açuban gördüğüm,
Gönül verip sevdiğim,
Bir yastıkta baş koyduğum,
Yolunda öldüğüm, kurban olduğum",*

*"Senden sonra bir yiğidi
Sevip varsam, birlikte yatsam*

Ala yılan olsun beni soksun " (Gökyay 1939: 14,74; Ergin 1969: 18,183).

diye seslendiği erkeğinin de mert, yiğit, cesur, atak, cömert ve güvenilir olmasını ister.

Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, Bolu'da da, atlı göçebe kültüründeki 'alp tipi' çşin yerini, hayat tarzının değişimi sebebiyle, savaşçılığı geçim mücâdelesine dönüştüren; diğer özelliklerini koruyan eş adayı alır. Terbiye, ahlâk, nezâket, saygı, temizlik, düzen, güzellik gibi kriterler, gelin adayı ve âilesinde aranan en önemli niteliklerdir.

Evlenmek isteyen gençler, bu isteklerini âilelerine doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli şekillerde dile getirirler. Gelenek ve terbiye icâbı¹, beğenilen kişi, yenge, kız kardeş veya yakın bir büyük aracılığıyla âile büyüklerine bildirilir. Nâdiren gerçekleşen, evlenme isteğinin doğrudan duyurulduğu durumlarda ise, bilgi verilen kişi annedir. Anne, baba ile oğul veya baba ile kız arasında köprü ve bilgi aktarıcı görevinde bulunur. Âilenin gizli arabulucusu, mimârı ve idârecisi olan kadın, mantıklı, tutarlı açıklamalarıyla eşini iknâ ederek yapıcı tavrını, evlilik konusunda da sergiler.

Evlenme dileği, "*Ben evlenmek istiyorum.*" gibi kısa, net ve kolay bir anla-

tım yerine, kelimeler kullanılmadan çeşitli davranış değişiklikleri, semboller ve remizler aracılığıyla belirtilir. Gençler, günlük hayatta kullandıkları çeşitli araç gereç ve pratikler yardımıyla, başta anne ve baba olmak üzere, çevrelerindeki kişilere duygularını anlatmayı tercih ederler.

İletişim, ortamlar ve konular ile ilgili kişiler arasında bağlantı kuran bir mekanizmadır. Asli olarak değişmeyen bu faktörlerin yanında, iletişim, konuya ve amaca göre değişen mesajlar taşır. Konunun can alıcı ve dikkat çekici yönlerini içeren mesajların yalnızca sözle ifade edilmesi gibi bir zorunluluk yoktur. Âdeta birer '**kod**' niteliğinde olan bu mesajlar, sembollerden oluşan bir hareket, bir mimik ya da bir davranış şekli olarak karşımıza çıkabilir. Sözlü olarak anlatılabilecek bir istek, kabul ya da ret gibi her türlü duygu, düşünce ve fikrin tek bir davranış veya davranışlarla belirtilmesi, mesajların amacına ulaşması için yeterlidir. Burada önemli olan, taraflar arasında bunların paylaşımı, ortak unsurların herkesçe bilinmesi ve böylece doğru iletişimin sağlanmasıdır. İletişimin söz ya da mesajla gerçekleştirilmesi, o toplumun kültürel özelliklerini yansıtır. Kelimelerin, iletişimi sağlamada en kolay ve hızlı çözüm olduğu düşünülür. Oysa, olumlu ya da olumsuz bir düşünceyi anlatan semboller, mesajın en az söz kadar, duruma göre sözden de çabuk ve doğru olarak geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Daha da önemlisi, Türk âile eğitime göre, söylenmesi uygun olmayan veya söylendiği takdirde saygısızlık adedileceğine inanılan her türlü fikir ve eylem, semboller aracılığıyla dile getirilir. Bu sâyede, dilek, temenni ve cevapları içeren mesajlar, yetiştirilme tarzına

uygun olarak, saygı boyutları içinde he-define ulaşmış olur.

Bolu'da, babanın ayakkabılarını* iç kısımlarından topuğuna doğru ağaca, kapıya çivilemek veya ters çevirerek asmak sık sık bıyıklarını bükmek; sakal tıraşı olmak; huzursuz bir tavır takınup çok küçük, önemsiz olaylara sinirlenmek, gençlerin evlenme arzularını göstermede kullandıkları bu tür davranış ve sembollerdir.

Genç kızların evlenme isteğini belli etmeleri, 'bir an önce baba evini bırakıp başka bir erkeğin sorumluluğu altına girmeye, onunla berâber olmaya heves etme' şeklinde değerlendirildiğinden, hoş karşılanmaz; âdeta 'ayp' telâkki edilir. Bu sebeple, kızların evlenme niyetlerini gösteren pratikler de, erkeklerin davranışlarına oranla daha azdır,

Bolu'da bir genç kız, "*Allâh canımı alsada kurtulsam!*" yakınmalarıyla, buluşmaları öfkeyle ykar; yatakları hızlı ve sert hareketlerle toplar; yerleri dövercesine süpürür; kardeşleriyle sürekli ağız dalaşına girerse, bu tutum ve davranışlar, onun evlenmek istediği şekilde değerlendirilir.

Evlenme arzusunu sembolize eden bütün bu uygulamaların, sosyolojik ve kültürel açıklanabilir:

Türk âilesinde, ana, baba ve evlâtlar arasındaki sadâkat, sevgi ve saygı bağı son derece kuvvetlidir. Âile düzeninde büyüklere gösterilen saygı, devlet büyüğü hükümdar ve beylere gösterilen mutlak itaat ve saygının temelidir. Gökürk Kitâbeleri'nde yer alan "*Beyleri, milleti âhenksiz olduğu için. Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, Türk milleti il*

yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş... Küçük kardeş büyük kardeşini bilmez, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı” (Ergin 1978: 21, 24) ifâdeleri, temeli âile içinde oluşturulan bu saygı ve itaatin, devletin diğer kademelerinde de bulunması gerektiğini, bulunmadığı takdirde devletin nasıl bir çöküş içine gireceği anlatılmaktadır.

Türk âile sisteminde, âile üyeleri arasında son derece kuvvetli olan bu sadâkat, sevgi ve saygı bağının yazılı belgelere dayalı ilk örnekleri, 8 - 9. yüzyıla uzanacak kadar köklü bir geçmişe sâhiptir. Böylesine etkili, kalıcı, sosyal ve kültürel temellere dayalı Türk âilesinde, evlenme arzusuyla ilgili düşünce ve duyguların ebeveynlere doğrudan ifâde edilmesi, ata evinden sıkılıp bir an önce ayrılma isteğini akla getirebileceğinden ‘saygısızlık’ olarak telâkki edilir ve bu yola başvurulmazdı. Evlenme isteğinin en açık ifâdesi bile, Dede Korkut Hikâyeleri’nde, Kam Büre Bey’in oğlu Bamsı Beyre’ke “*Oğul, bugün Oğuz’da anlatılacak neler gördün?*” sorusuna, oğlu “*Ne göreyim, oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş.*” (Gökay 1939: 36) cevâbını vermiştir.

Türk âile terbiyesinde, bu derece saygılı ve estetik bir üslûpla dile getirilen evlenme geleneğinin başlangıcı olan, Divanü Lugat-it Türk’te “koluş = kız istemek”, Olar ikki kız kolışdı. = Onlar birbirlerinden kız istedi” (Atalay 1985: II, 109); Anadolu ağızlarında düğünlük bas- (Derleme Sözlüğü 1969: 1625), kız soruşturmak, kız aramak, kız bakmak (Örnek 1977: 190) fiilleri ile kullanılan kız isteme, iki âile arasında akrabâlık bağlarının kurulması için atılan ilk

adımdır. Bu adımın başarıya ulaşması, âilelerin birbirlerinden kız alıp vermele-riyle sonuçlanır; “Olur bir birge kız be-rişdi= Onlar birbirlerine kız verdiler” (Atalay 1985: II, 94).

Bolu ve civârında, nâdiren gerçekleşen genç kız ve delikanlının karşılıklı görüştüp anlaşarak evlenmelerinin yanında, genellikle görücü usûlu evlenmenin yaygın olduğunu tespit ediyoruz. Evlenme çağına gelmiş erkek çocukları olan anneler, akraba ziyaretleri, eğlenceler, yatır ziyaretleri, çeşmeye veya tarlaya, çalışmaya gitme gibi vesilelerle hem eğlenir hem iş görür hem de çevrelerindeki genç gelin adayı kızlara alıcı gözüyle bakarlar. Kızların fizikî görünüşleri, hâl hareketleri, konuşmaları, giyimleri müstakbel kayın vâlideler tarafından dikkatle incelenir; eğer, delikanlının ‘gönlünün düştüğü’ biri var ise, o kişi araştırılır.

Kişiyeye, sosyal ve kültürel değerlerin kazandırıldığı yer olan âile, insanların davranış biçimlerini belirlediği, hayat tarzlarını etkilediği için, gelin adayının nasıl bir âile, ortamı içinde yerleştiği en önemli seçim kriterlerinden biridir. Bu sebeple, gelin adayını ve âilesini temizlik, düzen gibi çeşitli aşamalardan geçiren; gelinlik kızın sabah kalktığı andaki hazırlıksız hâlinin görüldüğü, yalnızca kadınlardan oluşan grubun katıldığı ‘görücülük’, sabahın erken saatlerinde âdetâ baskın gibi gizlice ve ansızın gerçekleştirilir.

Görücülüğe giden kişilerin en çok dikkat ettikleri hususlar, gelin adayının terbiyesi, hâl ve hareketleri, âile görgüsü, evine, gelenek göreneklerine bağlılığı, fizikî görüntüsü, ekonomik durumu, evin temizliği ve düzenidir. Görücüler, çeşitli bahaneler ileri sürerek mutfağa,

tuvalete, banyoya gider ve gerekli incelemeyi yaparlar. Gelin almayı düşündükleri kızın hâl hareketlerine, tavırlarına, konuşmasına, ses tonuna, ikrâmları tutuş ve sunuş şekline bakarak onun hakkında bilgi edinmeye çalışırlar. 'Kız görücüleri' tabir edilen bu grup, görücülükten olumlu düşüncelerle dönerse, oğlan annesi, aynı günün akşamı, durumu eşine ve oğluna açar; kızın maddî-mânevî güzelliği ile ilgili olumlu sözler söyleyerek onların rızalarını alır. Çok kısa bir süre zarfında da, kız istemeye gidilir.

Uzun süreli titiz araştırmalar sonucunda, gençlerin arzuları da dikkate alınarak, '**dünürlük, dünürlüğe gitme**' kavramları içinde gerçekleşen kız isteme işlemi, iki gencin evlenmelerinin ötesinde, kız ve erkek âileleri arasında ilk akrabâlık bağının kurulması yolunda atılmış bir adım, taraflar arasında bir yakınlaşma, birlik, berâberlik ve dayanışma girişimi olması açısından da sosyolojik bir olaydır. Evlilik aracılığı ile farklı âilelerin, dolayısıyla farklı insanların, mahallelerin, köylerin, kasabaların birbirine bağlanması, aynı zamanda sosyal ilişkilerin kuvvetlenmesine ve toplumda bütünlüğün pekiştirilmesine yardımcı olur.

Görücülükten sonra, ikinci ziyâretle gerçekleştirilen kız isteme, Eski Türkçede '**arquçı**' iki kişi arasında aracı olan; evlenme zamânında dünürler arasında gelip giden kişi (Atalay 1985: I, 141); '**sawçı**' hısımlar ve dünürler arasındaki elçi (Atalay 1985: III. 154, 441); '**yorıgçı**' hısımlar arasında gelip giden adam (Atalay 1985: II, 51); Anadolu ağzlarında, '**elçi**', '**kayalıkçı**', '**topçukal**', '**alıcı**', '**isteyici**', '**dünürcü**' (Nahya 1987: 261; Morina 1982: 364); '**düvürücü**' (Halil 1931: 53), '**dünürcübaşı**' (Kartal 1987:

210); '**dilekçi**' (Saatçi 1987: 320); '**sözcü**' (Penciev 1996: 404) kelimeleriyle ifade edilen, toplum içinde kabul gören, tecrübe sâhibi, saygı değer bir büyüğün öncülüğüyle başlar. Geleneklerine bağlı kişilerin ata sözüne hürmet edeceğine inandığı için, isteme işinde problem çıktığında bir an önce çözümlenmesi amacıyla, mânevî otoritesine güvenilen kişiler (amca, muhtar, imam vb), dünürlerinin ayrılmaz parçası olarak kabul edilir. Bu sebeple, kız istemeye, müstakbel kayın vâlide ve kayın pederle berâber dayı, amca ve mahallenin hatırı sayılır büyükleri de gelir.

Kız isteme olayına, halk içinde itibarı olan, hürmet gören kişilerin aracılık etmesi ve bu kişilerin düşüncelerine saygı duyulması, Türk destanlarına kadar uzanan köklü bir gelenektir. Dede Korkut Kitabı'nda, Bay Püre'nin, oğlu Beyrek'e Banu Çiçek'i istemeye gitmeden önce "Oğul, kudretli Oğuz beylerini evimize çağıralım, nasıl uygun görürlerse ona göre iş edelim" demesi (Ergin 1989: 124); Kanglı Koca'nın oğlu Kan Turalı'ya kız aramaya çıktığında, yanına ak sakallı pirleri alması (Ergin 1989: 185); Şecceri-i Terâkime'de, 'Oğuzların atası, tamam bilicisi' Korkut Ata'nın Tuman'ın evlenmesine yardımcı olması (Ergin t.y.: 61,62; Kargı Ölmez 1996: 253); Manas Destânı'nda, Temir Han'ın, Kanıkey'i Manas'a vermeden önce alp vezirlerine danışması (İnan 1972: 54), bu geleneğin bilinen en eski örnekleridir. Evlenme olayının, Hun Türklerinden başlayıp Oğuz, Altay, Yakut, Kazak, Uygur, Türkmen, Gagauz, Azeri, Mamuşa, Dobruca, Ahıska, Kerkük (Radloff 1986: 174; İbn Fazlan Seyahatnâmesi 1975: 32; İzgi 1982: 258; Morinal 1982: 364; Önal 1995: 76; Güngör 1992: 8; Çelik 1994: 20, Hacı-

lı-İdrisi 1993: 22; Tokatlı 199: 33) gibi pek çok Türk topluluğunda 'aracı' yardımıyla gerçekleştirilmesi, fonksiyonunu günümüzde de koruyan bu geleneğin süreklilik vasfını kanıtlamaktadır.

Bolu'da da, 'erkek dünürü' adı verilen bu kişilerle dünüculüğe gidilirken, saygı ve gidilen eve değer verildiğinin göstergesi olarak en temiz, yeni elbiseler giyilir.

Kız isteme sırasında, hayırlı sonuca ulaşabilmek için, söze, dinî yükümlülük ve kudsiyet ifâde eden "**Allah'ın emri, Peygamber'in kavliyle kızınız.....ı, oğlumuz...a istiyoruz**" kalıp ifâdesi ile başlanır. İlk örneğine Dede Korkut Hikâyeleri'nde (Ergin 1969: 64, 140) rastladığımız dinî sorumluluk taşıyan bu ifade, Allah tarafından emredilen, Hazreti Muhammed'in sünneti olan evliliğin, Peygamber'in sözüyle teşvik edilmesini göstermekte ve bir anlamda sosyal yapıtırım gücünü de yansıtmaktadır.

Kız tarafı da bu istemeye cevâben "Kısmet olursa gelir Hint'ten Yemen'den, kısmet olmazsa gelir elden" diyerek beş on günlük bir süre ister. Ayrıca, erkek tarafının getirdiği, kız istemeyi sembolize eden gözlemeler, istemeye olumlu bakıldığının işâreti olarak kız evi tarafından alınır; olumsuz bakılıyor ise, yemekte sofraya, kaşık yerine kevgir konur; misâfirler uğurlanırken 'güle güle' denmez. Kız evi gönüllü bile olsa, genellikle, ilk istemede kız verilmez; kız evinin naz evi olduğunu göstermek için, en az iki üç defa isteme işinin tekrarlanması uygun olur.

Bu arada kız isteme işinin hassas, nâzik bir konu olduğu, kızla ilgili lüzumsuz dedikoduya meydan vermemek için konunun başkalarıyla konuşulmaması gerektiği hatırlatılır. Bolu Göynekte,

'şeytanın hayır işe şer karıştıracağına' inanıldığı için kimseye görünmeden kız istemeye gidilir (Nahya 1987: 259).

Anadolu'nun genelinde yaygın olduğu gibi, Bolu'da da uygulanan başka bir âdete göre de, kız evine istemeye gidildiğinde, araya soğukluk girip işlerin ters gitmemesi, tatsız olayların yaşanmaması için, isteme işinin olumlu sonuçlanmasını isteyen kız evi tarafından, dünürçülere acı kahve, soğuk su gibi ikramlardan kaçınılır; 'ağız tadını' simgeleyen tatl, şeker, lokum, çay, gibi yiyecek ve içecekler sunulur.

Bu süre zarfında, dünürçülerle ilgili soruşturma yapılır. Birkaç kişinin aynı kızı istediği zamanlarda ise, önce isteyen kişilerin âile terbiyesi, dürüstlük, ekonomik yeterlilik, meslek sâhibi olma gibi durumları değerlendirilir. Birinin diğerinden üstünlüğü söz konusu değilse, genellikle ilk isteyene kız verilir.

Erkek tarafı isteme konusunda kız evinin olurlunu alınca, söz kesme için gün kararlaştırılır. Kız isteme işinin olumlu sonuca ulaştığını gösteren, 'şerbet içme' olarak da adlandırılan söz kesme, evlilik müessesesinin şifâhî ilk belgesidir. İki genç arasında kurulacak olan birlikteliği resmileştirmek, akrabâ ve çevre insanlarına duyurmak amacıyla yapılan söz kesmede, ortak karâra varmanın sembolü olarak, oğlan tarafının getirdiği oyahı yemeni karşılığında kız evinden dört kenarı işlenmiş 'çevre' alınır. Göynük'te çevre almaya 'tutu' adı verilir ve hemen arkasından Kur'an'dan âyetler okunur. Ayrıca, gençlere alınacak eşyâlar, başlık, düğün târihi gibi konular üzerinde konuşulup karâra varılır. Oğlan evinin getirdiği, evlenme işinin ağız tadıyla başlayıp sonuçlanması isteğini simgeleyen, üzüm, fındık, şeker, lokum-

dan oluşan 'çerez', ertesi gün, 'Darısı size!' derecesine, kızı olan diğer âilelere dağıtılır.

Kız ve erkek âileleri arasında akrabalık bağlarının kurulmasında temel vazifesini gören 'söz'de, ele alınan konulardan biri de **'başlık'**tır. Yazılı kaynaklarımızda **"kalın"** olarak geçen başlık ile ilgili kelimelere VIII. yüzyıldan itibaren rastlamaktayız (Suci Yazıtı-Orkun 1987: 156; Divânü Lûgat-it-Türk-Atalay 1985: III, 371-372). Söz kesmede konuşulup karâra bağlanan başlık (Derleme Sözlüğü 1993: II, 562), bâzı bölgelerde **ağırılık** (Yeni Tarama Sözlüğü: 1988: 1,3), **ağırılık bitirmek** (Derleme Sözlüğü 1993: 1,91), **bedel**, **halat** (Örnek 1977: 201) kelimeleriyle de ifâde edilmektedir.

Suci Yazıtı'nda geçen "...kızımın kalınsız birtim. İkızımı kalınsız verdim" (Orkun 1987: 156) cümlesi; İbni Fadlan Seyahatnâmesi 1975:32; Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kan Turalı'nın "Altın akçe mi ister katır, deve mi ister?" (Ergin 1969: 137) sözleri, kalın/başlığın Eski Türklere kadar uzanan çok eski ve köklü bir gelenek olduğunu göstermektedir.

Evlenecek kızın ve yeni oluşturulacak âilenin maddî ve mânevî huzurunu, rahatlığını sağlayan başlık, boşanma durumunda (geçimsizlik, sadâkatsizlik, kısrılık gibi sebeplerle) haksız veya kusurlu olan kadın olduğu takdirde, erkek evine iade edilir.

Anadolu'nun bâzı bölgelerinde başlığın nakit para şeklindeki uygulamaları devam etmekle berâber, Bolu gibi pek çok yöremizde de, erkek evi, kız evine nakit para vermeden ya bu tür eşyaları almakta veya bu eşyaların taksitini üstlenerek yeni kurulan âileyi ekonomik olarak desteklemektedir.

Bolu'da, başlığı, nakit para açısından sembolize eden süt hakkı, anne veya gelin adayının çok yakın bir iki akrabasına verilen meblâğdır.

Başlık konusunun da ele alındığı, bir nevi, âile büyüklerinin sözlü evlilik mukâvelesi kabul edilen söz kesmeye, maddiyat, bekâret, hastalık, ölüm vb. gibi elzem konular hâricinde, her iki taraf da riâyet etmeye çalışır.

Söz kesiminden kısa bir süre sonra, bütün köy erkekleri câmide toplanır. İmam eşliğinde, sözü kesilen gençler için iyi dileklerde bulunulup duâ edilir; malzemesi, oğlan evi tarafından kız evine gönderilip hazırlanan, yeni kurulacak yuvanın ağız tadını sembolize eden şerbet veya külâh içindeki şekerler, gelen misafirlere dağıtılır.

Akçakoca'a, gelin dâmâdı köy halkına daha iyi tanıtılabilmek için, kız ve erkek evi tarafınan **'gelin ve enişte görme'** yemekleri düzenlenir. Kız ve erkek evinde düzenlenen bu yemeklere, akrabâ ve komşular çağırılarak **'gelin ve dâmat'** misâfirlerle tamıştırılır.

Söz kesmenin hemen ardından **'nişan töreni'** gelir. Medenî Kânunu'nun 82. maddesinde yer alan; nişanlanmanın gâyesini ortaya koyan "Nişanlanma, evlenme vaadiyle olur" (Mâden 1991: 496) cümlesiyle anlatılan; söze oranla resmîyet ifâde eden nişan, evliliği şekli olarak simgeleyen bir aşamadır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde "küçük düğün" olarak geçen nişan, "Yalançı oğlu Yaltaçuk kiçi düğünün eyledi, ulu düğününe va'de kodı" (Ergin 1989: 133) örneğinde de görüldüğü gibi, evlenme için bir söz, aynı zamanda ön aktittir (Ögel 1988: 266).

Anadolu ağızlarına **adaklı** (Derleme

Sözlüğü 1993: 62) şeklinde kullanılan nişanlı kelimesi, evlenecek olan iki gencin sosyal normlar ve toplum tarafından kabul görmesini sağlar. Oğuzlar, küçük çocukları nişanlarken bu sözleşmeye sâdik kalacaklarını teyit için çocukların beşiklerini kerterlermiş. 'Beşik kertme yavuklu deyimi' de bu âdeti bildirir (İnan 1987: 144). Eski Türklerde, bir ağacı, çubuğu veya yeri kertme, dostluk ve sadâkati ifâde eden "bir semboldür. Yazılı belge olmaksızın yalnızca şifâhi olarak verilen bu sözden dönmeye kimse cesâret bile edemez. Kertme eyleminin ant ve sadâkatın ifâdesi olduğunu târihî kaynaklar da teyit eder (Eberhard 1942: 42).

Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan "Bigler, Allah u Ta'âla mana bir kız virecek olur-ise, siz tanık olun, menüm kızım Pay Büre Big oğluna bişik kertme yavuklu olsun" (Gökyay 1938: 25; Ergin 1989: 117); "Beyrek üç öpdi, bir dişledi, düğün kullu osun han kızı diyü parmağından altın yüzüğü çıkardı kızın parmağına kiçürdi. Ortamızda bu nişan olsun han kızu didi." (Gökyay 1939: 36; Ergin 1989: 123) ifâdeleri, beşik kertme olayının ve nişanda şekli sembol olarak kullanılan nişan yüzüğünün Eski Türkçeye kadar uzanan bir âdet olduğunu göstermektedir.

Bolu'daki nişan törenleri, savaşçı alp kadın tipinin yer aldığı Dede Korkut Hikâyelerindeki gibi değilse de, kız/erkek tarafının kadın misâfirleri eşliğinde gerçekleştirilir. 'boy dileme' adı verilen nişanda, oğlan evinin getirdiği bir top kumaş, kayın vâlidinin önüne serilir. 'geline kumaş çiğnetme' olarak da isimlendirilen bu törende, gelin:

"El aman bu çerhin elinden nice insan ağladı

Rûzîğârın şiddetinden bahr-ı umman ağladı

Ayrı düştümü ben vatanda

Benim için cümle dosttur ağladı."

ilâhisini söyleyen, müzisyen ve müzikterapist görevini üstlenen kadın sağdış nezâretinde kumaşın üzerinden yürütülerek kayın vâlidinin önüne getirilir ve el öptürülür. Etnomüzikolojide '**müzikoterapi**' adı verilen, (Akyoloğlu 1993), gelini rahatlatma, evliğe hazırlama gayesiyle gerçekleştirilen bu törende gelin, yeni birlikteliği ve evi sembolize eden kumaş üzerinde, ilâhi eşliğinde yürütülerek bir nevi psikolojik rahatlatma sağlanır. Yastığın üzerine oturtulan geline, kayın vâliden başlamak üzere, bütün erkek yakınları tarafından yüzük, bilezik, kolye gibi ziynet eşyâları takılır. Ayrıca, anne-baba başta olmak üzere, gelinin yakın akrabalarına getirilen elbiselik kumaş, çamaşır, havlu, çorap, tülbent; kızın arkadaşları için alınan damla sakızı gibi nişan hediyeleri kız tarafına teslim edilir. Sesi güzel olan hanımların türküleri eşliğinde tef çalınıp oyunlar oynanarak bu birliktelik kutlanır.

Kız evinde gerçekleştirilen nişan müteakip, '**nişan karşılığı**' adı verilen içinde dâmada yüzük; dâmada ve yakınlarına çamaşır, gömlek, çorap, mendil bulunan bohça ve bir tepsi baklava, kız evinin amca, dayı, enişte gibi yakınlarıyla erkek evine gönderilir.

Nişandan kısa bir süre sonra, başta kayın vâlide olmak üzere, oğlan evinin büyükleri, gelin ve kız evinin ileri gelenleriyle berâber oturulan yere en yakın ile düğün alışverişine giderler. '**dürü görme**' adı verilen bu alışverişte, gelin kıza, iç çamaşır, gecelik, elbiselik / mantoluk kumaş, hazır elbise, eşarp, yazma, gez-

melik ve gündelik çorap, terlik, ayakkabı, tarak, ayna, saç tokası vb. her türlü ihtiyâcın yanı sıra, kız evinin isteklerini göz önüne alarak altın cinsinden küpe, yüzük, bilezik, kolye, lira gibi zîynet eşyâlar alınır.

Düğün alış verişinde, gelinin ihtiyaçları karşılandıktan sonra, kayın vâlide ve kayın peder, kız kardeş, amca, yenge, teyze gibi birinci derecedeki yakınlarla da elbiselik kumaş veya takım elbise, terlik, ayakkabı, yazma, çorap gibi gönülleri hoş tutacak hediyeler alınır.

Alış verişten dönen oğlan evi, başta gelin, kayın peder, kayın vâlide, yenge olmak üzere kız evinde bulunanlara, elbiselik kumaş, gömlek, tûlbent, patik, çorap gibi hediyelerin yer aldığı dürrüyü (bohça) gönderir. Bohçanın yanında bir tepsi baklava da bulunur. Kız tarafı da bohçayı aldıktan iki gün sonra, erkek evi içi hazırlanan bohçayı, baklava tepsisine koyarak yenge nezâretinde gönderir; dürrüyü bırakan yenge, bahşişi alır.

Kız ve oğlan evi düğün hazırlıklarıyla uğraşırken, kız akrabaları da, tencere, perde, masa örtüsü gibi çeşitli hediyeleri alıp düğünden önce kız evine giderler. Ayrılma durumunda kimin ne hediye verdiği bilinsin diye, nişanda yapıldığı gibi, hediyelerin cinsi ve kimlerin getirdiği bir kâğıda yazılarak belirlenir.

Söz ile düğün arasında şeker veya kurban bayramı olursa, gelin kıza, renkli kurdâle, tûlbent ve boyalarla süslenmiş gelin koçu, şeker, kolonya, elbiselik kumaş, çorap ve ayakkabı gibi hediyeler, 'bayramlık' bohçası olarak gönderilir. Kız tarafı da, benzer hediyeleri erkek evine yollar.

Kız istemeyle başlayan evlilik hazırlıkları, Dede Korkut'taki "Deli Karçar

geldi. Elbisesini giydi, evine gitti; ağır düğün hazırlıklarını yaptı" sözünde ifâde edildiği gibi, nişanın gerçekleştirilmesiyle büyük bir coşku ve hız kazanır (Ergin 1969: 69).

Oğlan evi düğün hazırlıklarıyla uğraşırken, kız evinin en önemli hazırlığı, çeyizin tamamlanmasıdır. Yıllardan beri süre gelen sözlü kültür geleneğimizin temsilcisi kabul edilen çeyiz, kız evinin sosyal statüsünü yansıtır. Gelin olacak kızın, yeni evindeki çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermesi amacıyla hazırlanan çeyiz, kız evinin maddi durumunun yanında, sosyal ve kültürel durumunun da bir göstergesidir. Çeyizin vazgeçilmez parçaları olan, nakışlar, oyalar, dantaller ve bu işlemlerde kullanılan motifler, onları icra eden amatör sanatçıların, dolayısıyla o toplumun, yaşayını, coğrafi, ekonomik şartlarını, sosyal hayatını ve tasarımlarını, sosyal hayâtını ve tasarımlarını gücünü ortaya koyan kriterlerdir. Anadolu kadını, kapalı bir mekânda bir öğretmenin kontrolünde eğitim almasa da, içinde bulunduğu sosyal ve kültürel ortamın, rutin akışta verdiği eğitim ve görgüyle kendini yetiştirir; aldığı bu eğitim sonucunda edindiği birikimi ve estetik zevkini, dantel, oya, nakış gibi sanat ürünlerinde dile getirir. Çeyiz hazırlıkları, kız çocuğunun doğumuyla başlar. Kız annesi, kızı büyüyüp evlendiğinde ihtiyaç duyabileceği oda takımı, dantel, çarşaf, baş örtüsü, çorap vb. gibi kız çeyizinde bulunması gereken eşyâları, doğumdan sonra hazırlamaya başlar. İmece usûlüyle hazırlanan, estetik zevk ürünü olan bu eşyâlara, beşikteki kız büyüdükü zaman yaptıkları da eklenince, zengin bir tablo ortaya çıkar.

Düğün gününden bir iki gün önce, kilim, halı, yatak gibi çeyiz eşyâları, kesilmiş koyun ve bir çuval sakızlı, karan-

filli ekmek; kınada kullanılacak çerez, kına, şeker gibi malzemeler, boyunlarına çan takılmış katırların üzerinde kız evine gönderilir. 'çeyiz katırı' adı verilen bu törenle getirilen eşyalar, kız çeyizindeki diğer ürünlerle berâber komşulara teşhir edilmek üzere kız evinde asılır. Bu arada, kız ve erkek yakınları tarafından tutulan okuyucular, dilimlenmiş sakızlı, karanfilli ekmekleri dağıtarak "pazartesi hamama, çarşamba gecesi kınaya, perşembe günü de düğün yemeğine buyurun" diyerek köy halkını düğüne çağırır. Okuyucuların yanında ekmekleri taşıyacak olan kadınlar, maddî duruma göre belirlenir. Ekmeğini alan köy halkı da, karşılığında un, yağ, bulgur, pirinç gibi gıda maddelerini vererek, zor durumda olanlara yardımcı olmaya çalışır. Mudurnu'da, ekmek yerine mum ve sabun; Gerede'de ise helva dağıtılır.

Pazar günü, kız evi, yakın akraba ve komşularıyla berâber, erkek evine 'çeyiz asma'ya giderler. Oğlan evinin bir odasına özenle serilen, asılan çeyizler, akraba ve komşular tarafından dikkatle incelenir. Erkek tarafı, misâfirlere kahve şerbet ikram eder.

Pazartesi günü, erkek tarafı, maddî duruma göre hamamın tamâmını veya bir bölümünü kirâlar; bu iş için, bâzan ıcalar da tutulur. İlk mcrâsim, hamamın iç avlusunda yapılır. Kız evinin hazırladığı çörek ve erkek tarafının getirdiği sabunlar, gelen misâfirlere dağıtılır. Genç kız ve gelinler, ellerinde taşıdıkları mumlarla, gelini ortaya alarak, tef eşliğinde:

"Bugün havâ mülâyim

"Uzun olur kış gününün gecesi

Yar seni nerde bulayım

Yağmur yağmaz kurum tutmaz bacası

Çamaşırın kirlendi

Şu hanımı koymuş gitmiş kocası"

Gözyaşımla yuyayım"

gibi mâniler söyler, havuz başında dönerler. Bu eğlence, hamamın içinde de devam eder. Göbek taşında leğen ve tef çalınarak:

"Hamama giderken bohçam tutuştu

Uçkurum gevşedi, şalvarım düştü

Şaşkın hovardalar peşime düştü

Of canım aman gel

Sallan ballan gel

Biraz da eğlen gel

Hamamın kurnası mermerden olur

Oğlanın güzeli berberden olur

Kızların güzeli dilberden olur

Of canım aman gel

Sallan ballan gel

Biraz da eğlen gel"

türküsu söylenerek gelin, genç kızlar ve yenge yardımıyla yıkanır. Daha sonra, dümbelek ve tef eşliğinde "Hoş geldin, safa geldin, kademler getirdin" sözleriyle hamamda gezdirilerek ortaya getirilir. Kayın vâlide tarafından gelinin başından para saçıldıktan sonra, gelin, herkesin elini öper. Tef eşliğinde çalınıp söylenen türkülerle eğlence devam eder. Gerede ve Yeniçağ'da ise, 'kız hamamı' adı verilen hamam merâsimine yalnızca genç kızlar katılır ve gelinin saçlarına kına yakılır.

Kına gecesinin olacağı sabah, gelin kız, arkadaşlarıyla berâber çamaşır yıkamaya gider. Dere veya pınar başında, türküler eşliğinde çamaşır yıkanır. Bu arada, kız evi, komşuları 'pala örtmesi'ne çağırır. Bu tören için misâfirlere kız evinde toplandıktan sonra, bir tarafında

yeni gelin olmuş bir kadın, diğer tarafında da genç kız bulunan müstakbel gelin, kendi odasında iki rekât namaz kıldıktan sonra odaya getirilir. 'sağdıç' adı verilen yeni gelinin elinde, beyaz bir örtü vardır. Örtüyü, odadaki kızların başına örter; onlar da gülerek açarlar. Daha sonra, örtüyü gelin olacak kızın beline dolar ve şu mânileri söyleyerek, gelinin etrafında dolaşır:

"Gelini adı Ezme
"Yatağı pattak atma

Evden eve sen çok gezme
Erkenden hiç yatma

Kırdan koğu (dedikodu) getirip de
Bak kaynanan duymasın

Evin dirliğini bozma"
Elâleme yaymasın"

Gelin adayına, yeni hayâtında mutlu olması için, yapması ve yapmaması gereken işler hakkında bilgi vermek amacıyla yapılan törenden sonra, aynı günün akşamı 'kına gecesi' yapılır.

Düğün töreninin temeli kabul edilen çoşku ve eğlencenin, âdeta 'ağıt' havasına dönüştüğü bölüm olan 'kına', gelin baba evinden ayrılmadan önce, genç kızın ana babasından ayrılmasıyla duyduğu hüznü, acıyı; aynı zamanda yeni bir hayâta başlamanın, âile kurmanın verdiği sevinçle karışık yaşatan bir gelenektir. Arapça 'hına, hinnâ' (Devellioğlu 1982: 432) kelimesinden dilimize geçen; Türk lehçelerinde de 'qına, kına' (Kazaxsko - Russkiy Slovar' 1954: 463; Yahadin-Taymaz 1948: 55) olarak kullanılan kına, tırnakları, elleri ve saçları boyamak için kullanılan bir bitkidir. Besleme, canlandırma, renk verme özelliği ile kozmetikte; parasetemol özelliğiyle de farmakolojide etkili olan kına, Hazreti Muhammed'in başı ağrıdığı zaman, ki-

nayı ilâç niyetine başına sarması, herhangi bir yeri yara olduğu zaman pomad olarak kullanması ile de dinî misyona sâhiptir.

'kına vurma' adı altında uygulanan bu merasim için, misâfirler kız evinde toplanır. Bindallı giyen gelin, başına örtülmüş al yazmayla odaya getirilir; kibleye doğru çevrilerek bir yastığın üzerine oturtulur; kendisine kuma gelmesin diye, bacaklarını çapraz yapar. Mutlu bir evlilik yaptığına inanılan iki kadın, ellerinde mumlar olduğu hâlde:

"Altın tas içinde kınan ezilsin

Sabah olsun da güzel yüzün yazılsın

Görümceler etrafına dizilsin

Gelinim kınan kutlu olsun

Bunda dirliğin tatlı olsun

Dağdan keserler meşeyi

Hani bu kızı döşeyi

Gelinim kınan kutlu olsun

Bunda dirliğin tatlı olsun

Dağdan keserler ıslığı

Hani bu kızın yastığı

Gelinim kınan kutlu olsun

Bunda dirliğin tatlı olsun

Dağdan keserler gürgeni

Hani bu kızın yorganı

Gelinim kınan kutlu olsun

Bunda dirliğin tatlı olsun

Esvap yıkadığım ak taşlar

O gölgelendiğim ağaçlar

Tuz ekmek yediğim kardaşlar

Gelinim kınan kutlu olsun

Bunda dirliğin tatlı olsun"

ilâhilerini söyleyerek kızın yanına gelir ve ellerine, ayaklarına kına yakarlar; bu arada, gelin ve annesi, ilâhilerin

de etkisiyle ağlamaya başlar. Daha sonra, oğlan evinden getirilen çerez yenir; tef eşliğinde türküler söylenerek oyunlar oynanır; dramatize oyunlar da sergilenir. Misâfirlerden biri, erkek kıyâfeti giyip, şapka takıp, mısır püskülüden bıyık yaparak nârâlarla odaya girer; genç kızların kucaklarına oturur; onlara el şakalarını yapar. İlk etapta, bir erkeğin geldiğini zannedip şaşırın dâvetliler, bunun oyun olduğunu anlayınca gülmeye başlar. Yeniçağ'da, bu kına gecesi töreninden hâriç, hiçbir eğlence unsurunun yer almadığı, âdetâ yas havasında gerçekleşen bir başka 'kına vurma' merâsımı daha yapılır ve burada, kızın saçlarına da kına yakılır. Yukarıdaki uygulamalara paralel olarak yapılan bu törene, başta gelin kız ve annesi olmak üzere, ayrılık duygusunu hisseden herkes ağlar; kına yakılmasından sonra da dağılır.

Bu arada, oğlan kınası için erkek evinde toplanan kız ve oğlan evi erkekleri, kız kınasından artan kınanın gelmesine beklerler. Erkek kınasını 'mıcık' adı verilen bir genç îade eder. Herkes, onun sözüne uymak zorundadır; uymayanlara, bu delikanlının beline taktığı kemer ile hafifçe vurulur ya da onun vereceği 'dereye atma, oluğa yatırma, lokum alma' gibi cezalara çarptırılır. Kız evinde getirilen, 'samak' adı verilen kına tepsisinde tavuk, meyve, çerez gibi yiyecekler de bulunur. Kına, sağdıç ile dâmâm serçe parmaklarına yakılır.

Çeyiz, hamam, kına gibi hazırlıklardan sonra sıra, nihâi amaca; yâni gelin almaya gelmiştir. Yenge, o gün sabah erkenden gelin hazırlamaya başlar. Nakışlı gömlek, renkli fistan, üzerine, işlemeli işlik, entâri ve 'fermâne' giydirilen gelinin beline, babası veya erkek kardeşi tarafından gümüş kuşak kuşatılır. 'saç ör-

me merâsımı' ile gelinin saçları ince ince örülür. Başına, 'gümüştten dört köşeli depelik' konarak renkli 'çekiler' çatılır. En üste de, duvak olarak aynalı, pullu 'tütek' örtülür. 'gelin düzme' adı verilen bu törenle hazırlanan gelin, başta anne baba olmak üzere, bütün aile üyelerinin ellerini öperek evden ayrılır.

Gelin almaya gidecek olan kişiler 'dünürşüler', genellikle yeşil ve bordo eteklik giyerek 'şal' adı verilen beyaz bir örtü takarlar. Seğmenler eşliğinde atlarla ya da üzerine söğüt dallarıyla 'bürgü' tâbir edilen cibinlik yapılmış olan öküz arabalarıyla, davul zurna eşliğinde gidilen gelin almada, kız evine ilk ulaşan atlı, bahşisi alır. Kız evinin gençler kapının önünde 'seğmen havası' ile oğlan evinden gelenler karşılar. Kayın baba, 'kız yârenleri'ne 'kapı parası' vermeden gelini alamaz. Ayrıca, gelinin sandığı üstüne oturan çocuklara da bahşiş vermek zorundadır. Kayın pederle içeri giren oğlan yengesi, 'kötü huylarının orada kalması dileğiyle', gelin kızın belini tutar ve üç defa sallar. Baklava, börek ve tavuktan oluşan, gelin alayındaki gençlere verilecek olan yiyecek tepsisini taşıyan kız yengesini de alarak yola koyulurlar. Gelin alma esnasında, Seben'de, bunlara ek olarak 'yas tutma' âdeti uygulanır. Gelin, önu kırmızı, arkası mâvi kumaştan yapılmış 'al' adı verilen üçgen biçimindeki külâhı, baba evinden çıkmadan giyer ve oğlan evine girerken çıkarır. Gelin, baba evinden çıkmadan, genç kızların bahtlarının açılması için verdikleri makarayı, oğlan evine girene kadar açar.

Törenle kız evinden alınan gelin, davul zurna eşliğinde düğün günü oğlan evine geldiğinde, oğlan evinde bekleyenler onların gelişi şerefine silâh atarlar. Gelin, arabadan inmeden önce, içinde

para, buğday, üzüm, şeker dolu olan testi, bolluk, bereket ve ağız tatlılığı getirsin diye çatıdan arabanın tekerleğine doğru atılır. Çevredekiler, testini içindikileri kapışırlar. Ayrıca, ayağının altına, düğün yemeği için kesilen koyunun postu serilir. 'Her söyleneni yapan, munis, yumuşak huylu bir gelin olsun diye gelin, bu postun üzerinde yürütülür.

Dâmat ve gelin, oğlan evine girmeden önce, kendileri için kesilen kurbanın kanı alınlarına sürülür. Daha sonra, 'bir an önce çoluk çocuğa karışsın, evleri şenlensin, soyları sürsün' diye gelinin kucağına kundakta bir oğlan çocuğa verilir. Arabadan inen geline, kayın pederi bir koç verir. Gelin koçu kaldırılabirirse, hem koçu alır hem de gücünü kuvvetini çevresindekilere ispat etmiş olur. Gelin eve girerken, yeni âilesine bereket getirmesi dileğiyle bir kolunun altına Kur'an-ı Kerim diğerine de ekmek verilir.

Yeni bir neslin temsilcisi olan gelin, kayın vâlidenin "*Gelin geldi evimize, şenlik oldu köyümüze hoş geldin allı gelin hey*" sözleriyle dâmâdın kolunda '**koltuk**' adı verilen merâsimle yeni evine girer.

Gelin kapıdan içeri girerken, 'yeni âilesiyle uyum içinde yaşaması' dileğiyle, elinde yağ ve bal olan kişiden bunları alır ve kapıya sürer. 'Çocuklarının boyu uzun olsun diye', gelin, bacaya baktırılır. Daha sonra, gelin ve dâmâda, ağız tatlılığının sembolü olarak şerbet içirilir. Kız ve oğlanın vekillikleri alınarak başka bir odada, dinî nikâhları kıyılır. Resmî nikâh ise, genellikle, düğünden bir iki gün önce yapılır (Düğünden aylar sonra yapılır; hatta hiç yapılmayan nikâh, bile olmaktadır. Dâmat, kasabada bulunan belediyeye, nikâh için gerekli evrakları götürerek işlemleri başlatır; daha sonra

da, imzâ atmak için müstakbel eşini götürür). Nikâh için vekâlet verip dışarı çıkarılan dâmat, yatsı namazı sonrasına kadar da eve gelmez.

Bu arada, gelen misâfirlere yemek verilir, yeni evlilerle ilgili sohbetler edilir. '**güvey yemeği**' adı verilen, tavuk, börek, pilâv ve baklavadan oluşan tepsi, gerdek odasına konur. Yatsı namazını kılan erkekler, imamın tekbir getirmesi eşliğinde '**güvey koyma**' için oğlan evine gelirler. Kapın önünde, imamın yeni evliler için ettiği duâya 'amin' diyen gençler, dâmâdın sırtına yumruk vurarak gerdek odasına sokarlar.

Gerdek odasında gelinle berâber bekleyen yenge, gençlere iki rekât namaz kıldırdıktan sonra, ikisinin ellerini üst üste koyarak odadan çıkar.

'**duvak**' tabir edilen gerdek sonrasında, gelin ve dâmat, evdeki büyüklerinin ellerini öperler. Gelinin bekâretiyile ilgili olumlu sonucu öğrenen kayın vâlide, gelinine altın veya para takar. Kız evine de, müjdeli haberin sembolü olarak bir kutu şeker gönderilir. Şekeri alan kız evi, karşılık olarak bir tepsi börek gönderir. Bu arada, erkek evi kadınları, 'gelin görme'ye gelecekler için gelini süsleyip hazırlarlar.

Düğünden bir kaç gün sonra, 'varma-gelme' tabir edilen kız ve oğlan âilelerin görüşmeleri başlar. Yakın akrabâ ve komşulardan oluşan erkek evi, gelin ve dâmâdı da yanlarına alarak haber verdikleri günde kız evine yemeğe giderler. Kız evi tarafından coşkuyla karşılanan erkek evi, büyük bir titizlikle ağırlanır. Bu esnâda, dâmat, kayın pederinden bir tarla ya da hayvan alana kadar konuşmaz.

Kız ve erkek tarafları arasındaki ak-

rabâlık bağlarını güçlendirmek amacıyla, bu tür ziyaretler, karşılıklı olarak devam eder.

Evlenme olayının, kız istemeden başlayıp gerdek sonrasına kadar devam eden bu safhaları ışığında, evlenme geleceğini ve beraberinde getirdiği uygulamaları şöyle değerlendirebiliriz:

Düğün, mutluluk verici, eğitici, gelenekleri canlandırıcı, eğlendirici fonksiyonlarının yanında insanları bir araya getirme özelliği ile de oldukça meşakkatli bir hazırlıklar bütünüdür. Kişiyi, toplumun bir üyesi olmanın hazzını ve toplumda düzen içinde yaşamının gerekliliğini hissettiren düğün, aynı zamanda insanları biraraya getirerek bireyler arasındaki toplumsal bağları kuvvetlendirmekte, ortaklığı pekiştirmektedir.

Hızla moderleşen ve teknolojik gelişmelerle insan sesinin yerini mekânlik seslerin almaya başladığı çağımızda, bu çeşit sosyal dayanışmalar, insanlara aynı toplumun üyesi olarak yaşama, paylaşma mutluluğunu hissettirerek onları, mânevî hazza ulaştırır.

Evlenme töreninin hemen her safhasında kullanılan, insan yaratıcılığının, tasarım gücünün ve anlam yükleme yeteneğinin göstergesi olan semboller, her toplumda geçerli olan davranış ve tutumları oluşturarak, olayları o topluma özgü olma vasfı kazandırır. Evlenmek isteyen delikanlının sürekli, ayna karşısında tıraş olması, sinirli, huzursuz bir tavır takınması, çamaşırlarının yıkanmamasından yakınması; evlenmek isteyen genç kızın, bulaşıkları birbirine çarparcasına sert yıkaması, dama çıkıp kedi sesini taklit etmesi, kardeşleriyle ağız dalaşına girmesi; akrabâlık bağlarının kuvvetlenmesi için kız evinden getirilen tuz ve külün erkek evindeki tuz ve küle

karıştırılması; kız istemeye gidildiğini anlatmak için soyu sürdürmeyi ifade eden ocaktaki ateşin karıştırılması; kız evinin olumlu/olumsuz cevabını sembolize eden gözlemenin alınması; gelinin munis, iyi huylu olması için, arabadan inmeden ayağının altına koyun postu serilmesi, baba ocağından umudunu keserek yeni evini benimsemesi için kendi evinden getirdiği bardağı kırması; gelinin, temiz, tertipli bir ev kadını olması için, yeni evinde altına süpürge konmuş yastığın üzerine oturtulması gibi sayısız işlem, sözsüz iletişimi ifade eden sembolik hareketlerdir.

Yeryüzündeki her toplum, 'gelenek' diye isimlendirilen ortak kabul, düşünce ve anlayış sistemleri ile varlığını sürdürmüş ve bunu gelecekte de devam ettirecektir. Geleneklerin toplumdaki uygulamaları olan ritüeller, insanlığın her zaman ihtiyaç duyduğu ve duyacağı kültür unsurlarıdır. İnsan, ne kadar gelişmiş medenî bir varlık olsa da, dar anlamda bir grubun, geniş anlama da bir milletin vatandaşı olma ihtiyâcindedir. Toplumun temel unsuru olan insan, her ne kadar, para, eşya, mal, mülk gibi maddî tatminlere sâhip olsa da, paylaşma, dayanışma gibi insanı mânevî hazza ulaştıran ve o toplumun üyesi olma mutluluğunu hissettiren duyguların eksikliğini hisseder (Günay 1987: 28).

Hâyâtın en önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlenme de, insanın, kendine ve çevresindekilere duyduğu saygıyı, sevgiyi paylaşmanın güzel, renkli ve zengin örneklerini taşıyan alanıdır. Evlenme olayının hemen her safhasında karşımıza çıkan ritüeller, bu paylaşmanın en çarpıcı örnekleridir. Gösterme, koruma, temizleme, bereket getirme, sadet temin etme, kırma, zürriyet, sakınma, birleştirme, ayrılma, üzüntü ritleri

gibi pek çok gruba ayırabileceğimiz ritler, aslında, evlenme olayının nihâf amacını yansıtan unsurlardır. Şamanizmde var olan kötü ruhlardan korunma; ruhların sunulan maddelerle yetinerek kişiye zarar vermesini önleme; çeşitli sesler çıkararak ruhların korkmasını ve kaçmasını sağlama; temizlik ile onlardan ve gelecek kötülüklerden arınma; çeşitli duâ ve sembollerle ruhların onlara zarar veremeyeceğine inanma gibi temellere dayanan; ancak, zamanla toplumun inanç sisteminde, gelenek göreneklisinde, eğer yargılarında değişip şekillenerek biçimlenen bu ritler, yapıma amaçlarıyla paralellik taşıyan unsurları içermektedir: 'Ağız tadı' olarak tabir edilen huzur ve sükûnetin korunması için, evlenme olayının her safhasında şeker ve türevlerinin kullanılıp acıya yer verilmesi; korku unsuru olarak sesi ve kuvveti ifade eden yumruk ve silâhın kullanılması; bolluk ve bereket için tahıl ürünlerinin yer alması; nazarın, kötülüklerin gitmesi için cam, tahta, çömlek gibi eşyâların kırılması gibi...

Gösterme ritleri olan, kız ve erkek arasında sözün kesildiğini sembolize eden çevrenin oğlan tarafına verilmesi, iki gencin birleşmesini topluma ilân etme ve insanların şahitliğinde kabul edildiğini gösteren nişan, düğün, genç kızlıktan kadınlığa geçiş sembolü olarak kızın saçına kâkül kesilmesi; koruma ritleri olan, çeşitli vesilelerle mum taşınması ve yakılması, dâmâdın gerdeğe sokulması esnâsında sırtına yumruk atılması, davul ve zurnanın, düğünün vazgeçilmez unsurları olması, gelinin altında bıçak bulunan yastığa oturtulması; dini ritler olan, her fırsatta duâ okunması, gelinin eline Kur'ân-ı Kerim verilmesi veya altından geçirilmesi, birleştirme ritleri olan, gerdek gecesinde gelin ve da-

mâdın ellerinin üst üste konulması, yüzük takılması; her fırsatta ziyâfet düzenlenmesi, gelen misâfirlere yemek verilmesi; bereket, zürriyet ve koruma ritleri olan, saçı saçılması, gerdeğe girmeden gelinin kucağına erkek çocuk verilmesi; eğlence ritleri olan müzik, oyun ve dansın, düğünün ayrılmaz bir parçası olması; temizlik ritleri olan, gelinin gerdekten önce hamamda yıkanması, gelinin çeşmeye götürülmesi veya oğlan evine girmeden bir testi suyu devirmesi, kesilen kurbanın kanının gelin ve dâmâdın alınına sürülmesi, kırma ritleri olan, bardağı, testiyi, tahtayı kırma; sakınma ritleri olan, gelinin yüzüne duvak örtülmesi, evlilik töreninin tamamlanıp bâkireliğin tescillenmesinin işareti olarak silâh atılması, gelin alayının silâhla karşılanması, görüclüğe giden kadınların kıyâfetlerini ters giymeleri, üzüntü ritleri olan, gelin kızın beline kemer bağlarken ya da kına yakılırken ağlaması, oğlan tarafının gelini alabilme gâyesiyle kız yakınlarını bahşişle râzı etmesi şeklindeki pratiklerin tamâmı, insanların evlenme olayı ile ilgili duygu ve düşüncelerine ifade eden uygulamalardır.

Evlenme geleneğinde uygulanan ritlerin hepsinin ortak amacı, evlenmelere, dolayısıyla, yeni kurulan âileye saadet, bolluk, bereket, refah getirmek, soyun sürmesini sağlamak; aynı zamanda, her türlü olumsuzluk ve kötülüklerden korumaktır. Ayrıca, araştırmacı Westermark'ın belirttiği gibi, her ritin kökünde bir anlam arama şartı da yoktur. İnsanlar, yaşayış şartlarına, ihtiyaçlarına, görgülerine, inançlarına göre yeni şekillendirmeler de ortaya çıkarabilirler. Yaygın kabul olan bu uygulamalar, insan oğlu varlığını sürdürdüğü müddetçe, hayatımızın bir parçası olarak canlılığını her zaman devam ettirecektir.

DİPNOTLAR

* Bu yazı, 10-12 Ekim 1997 tarihleri arasında Bolu'da düzenlenen "Uluslararası Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur. Bildiride, 1940 - 1965 yılları arasında gerçekleştirilen geleneksel Bolu evlenme adetleri esas alınmıştır.

** Hacet-tepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

1 Ana, baba ve evlâtlar arasındaki sadâkat, sevgi ve saygı bağı son derece kuvvetlidir. Aile düzeninde büyüklere gösterilen saygı, devlet büyüğü, hükümdar ve beylere gösterilen mutlak itaat ve saygının temelidir. Bilinen ilk örnekleri, Göktürk Kitâbeleri'nde görülen bu saygı ve itaat, âdetta, Türk hayat felsefesinin ve dünya görüşünün temeli olmuştur. Budist Uygurlardan kalma metinlerde de (Ög Kang, Irk Bitig), çocukların anne babalarına karşı olan vefâ borçlarını; özellikle de annenin evlâtları için yaptığı fedâkârlıkların dile getirildiğini görmekteyiz. Bu örnekler, aile içi ilişkilerin ne kadar eski ve kuvvetli bir gelenek olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir (Arat 1965: 226; Tekin 1986: 35,36; Orkun 1987: 280).

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

1. AKYOĞLU, İsmâil Hakkı, "Bolu'da Köklü Bir Müzikterapi: Geline Kumaş Çiğnetme", *İ.Ü. Etnomüzikoloji ve Müzikterapi Sempozyumu*, İstanbul, 1993.
2. ALPMAN İhsan, "Yeniçağ'ın Düğünleri", *ABAND*, 1. c., 2. s. Eylül-Ekim 1944.
3. ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi I-II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.
4. *Bolu İl Yılığ* (1967), Bolu, 1967.
5. *Derleme Sözlüğü IX*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 211/9, 2. baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.
6. ERDENTUĞ, Nermin, "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri" *ANTROPOLOJİ*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları

I. Sayı: 7, Ankara, 1975.

7. ERENŞOY, M. Nuri, "Bolu'da Düğün Âdetleri", *HBH*, 9. yıl, 108 sayı, Ekim 1940.
8. ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul, 1969.
9. ERGİN, Muharrem, *Orhun Âbideleri*, 6. baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1978.
10. ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları, sayı: 169, Ankara, 1989.
11. GÖKYAY, Orhan Şâik, *Dede Korkut Masalları*, Muâllim Ahmet Hâlit Kitabevi, İstanbul, 1939.
12. GÜNAY, Umay, "Folklor Nedir?", *Türk Folklor Araştırmaları Yılığ*, HAGEM, Ankara, 1987.
13. MORINA, İrfan, "Mamuşa Düğün Türküleri ve Düğün Âdetleri", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 40. Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 11, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar, G.Ü. Basım - Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1982.
14. NAHYA, Zümrüt, "Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi" *III. Milletlerarası Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 86, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987.
15. NURİ, Mehmet, "Bolu ve Dolaylarında Düğün", *TFA*, 6. c, 138. sayı, Ocak 1961.
16. ÖLMEZ KARGI, Zuhâl, *Şecere-i Terâkime*, Simurg Yayınevi, İstanbul, 1996.
17. ŞANAL, Armağan, *Beyköyü Folklor ve Etnoğrafyası*, H.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış bitirme tezi), Ankara, 1977.
18. *Tarama Sözlüğü I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Akara.
19. YALÇIN, Hayrettin, "Gerede Düğün Âdetlerinden Kına Gecesi", *Ülkü* (yeni seri), 19. c., 111. sayı, 5/1946.